

19. Yüzyıl Sonlarında İstanbul'un Ticari Durumu (Amerikan Konsolosluk Raporlarına Göre)

Gülşah Kaya*

Araştırma Makalesi

* Sorumlu Yazar,
Dr., Bağımsız Araştırmacı
Kastamonu/TÜRKİYE
gulsahkaya2016@outlook.com.tr
ORCID: 0000-0003-1561-8156

Geliş: 5 Şubat 2024
Kabul: 3 Temmuz 2024
Yayın: 10 Ağustos 2024

Bu çalışma ön inceleme sürecinde
ve yayımlanmadan önce
iThenticate ile taranmıştır.

ÖZ

19. yüzyıl sonlarında başkent İstanbul, dönemin birkaç metropolünden birisiydi. İstanbul'un kalabalık nüfusunun ihtiyaçlarını karşılayabilmek için ticarete etkin olmak gerekliydi. İstanbul Amerikan Başkonsolosluğu, İstanbul'daki ticari duruma hâkim olabilmek ve buradaki ticaretini geliştirmek amacıyla hem ABD hem de diğer ülkeler ile yapılan ithalat ve ihracat ile bölgenin ihtiyaçları hakkında bilgiler veren raporlar hazırlamıştır. Ayrıca tıpkı bir ticaret evi gibi çalışan bu konsolosluk, bulunduğu bölgenin ziraatı, yıllık mahsulü, insanların tüketimleri ve gereksinimleri, yer altı ve yer üstü zenginlikleri hakkında ayrıntılı incelemelerde bulunmuştur. Konsoloslar edindikleri bu bilgilerle bir yılı dört çeyreğe bölerek, üç aylık raporlar hazırlamışlar ve bu raporları Washington'a iletmışlerdir. Bu çalışmadaki amaç İstanbul Amerikan Başkonsolosluğu raporlarından istifade ederek 19. yüzyıl sonlarında İstanbul'un ticari durumu hakkında bilgiler vermektir. Çalışmada Amerikan konsolosluk raporlarının kullanılması objektif bir bakış açısının oluşmasında önemlidir. Ayrıca bu çalışma iktisat tarihi, yakınçağ tarihi ve uluslararası ilişkiler gibi disiplinler arası bir çalışma olması bakımından da önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul Limanı, ticaret, Amerika Birleşik Devletleri, ithalat, ihracat

Commercial Situation of Istanbul in the late 19th Century (According to American Consulate Reports)

Research Article

* Responsible Author,
Independent Researcher,
Kastamonu, TURKIYE
gulsahkaya2016@outlook.com.tr
ORCID: 0000-0003-1561-8156

Received: 5 February 2024
Accepted: 3 July 2024
Published: 10 August 2024

This paper was checked for
plagiarism using iThenticate
during the preview process and
before publication.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution
4.0 (CC BY-NC 4.0)
International License

ABSTRACT

At the end of the 19th century, the capital Istanbul was one of the few metropolises of the period. It was necessary to be active in trade in order to meet the needs of Istanbul's crowded population. The American Consulate General in Istanbul has prepared reports providing information about the needs of the region, as well as imports and exports with both the USA and other countries, in order to be able to control the commercial situation in Istanbul and develop its trade here. In addition, this consulate, which works just like a trading house, made detailed studies on the agriculture of the region, the annual crop, the consumption and needs of its people and the underground and aboveground riches. With the information they obtained, the consuls divided a year into four quarters, prepared quarterly reports and forwarded these reports to Washington. The aim of this study is to provide information about the commercial situation of Istanbul in the late 19th century by using the reports of the American Consulate General in Istanbul. The use of American consulate reports in the study is important in creating an objective perspective. In addition, this study is important as it is an interdisciplinary study such as economic history, modern history and international relations.
Keywords: The Port of Istanbul, trade, USA, import, export

Funding: The author has reported that this study received no financial support.

Conflicts of interest: The author declares that there are no potential conflicts of interest.

Peer Review: External, double-blind

Finansman: Herhangi fon veya maddi destek kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

Atıf - Cite: Kaya, G. 19. Yüzyıl Sonlarında İstanbul'un Ticari Durumu (Amerikan Konsolosluk Raporlarına Göre). *History Studies* 16, no. 3 (2024): 319-336.

Giriş

Osmanlı Devleti, hâkimiyeti altına aldığı toprakların idarî, malî ve ekonomik olarak merkezi bir denetim altında tutulduğu siyasi bir yapı olarak teşkilatlanmıştır. Bu denetimin sağlanmasında başkent İstanbul önemli bir rol oynamıştır. Çünkü İstanbul, hem geniş askeri ve bürokratik kadroları barındırmakta hem de coğrafi konumundan dolayı geniş bir hinterlanda sahiptir. Bu sayede fazlaca nüfus yığılmasına sahip dönemin sayılı dev metropoller arasında yerini almıştır.¹

İstanbul, yakın hinterlandı ile bağlantılarını geliştirerek değil, uzak mesafeli ticaret yolları üzerinde bulunmasının avantajını kullanarak gelişmiştir. Bu esas olarak, Karadeniz ve Akdeniz arasındaki deniz ticaretidir. Bu ticaretin ritmi ve hacmi ile İstanbul'un büyüyüp gelişmesi arasında bağlantı kurulabilir.²

İstanbul, Osmanlı Devleti'nin en önemli ithalat ve ihracat merkezlerinden birisi olma özelliğini hemen hemen her dönem korumuştur. İstanbul Limanı'nda ticaret yapan önemli devletlerden birisi de 1783 yılında bağımsızlığını kazanan Amerika Birleşik Devletleri idi. Amerika için İstanbul; Karadeniz'in bütün limanları ve buraya komşu bölgeler, Anadolu, Balkanlar ve Rusya'nın güneyi için doğal bir dağıtım noktasıydı. Burası sadece Türkiye için değil, bütün Balkan devletleri ve güney Rusya için de dağıtım noktası konumundaydı. Bu nedenle Amerikan imalatçı ve ihracatçıları bu bölgelerin yoğun nüfusunun ihtiyaçlarını karşılayabilmek için İstanbul ticaretinde her dönem etkin olmaları gerektiğini düşünmüşlerdir.³

ABD, Akdeniz bölgesinde ticari faaliyetlerde bulunan Amerikan yurttaşlarının haklarını korumak ve ayrıca onlar için bazı ticari ayrıcalıklar kazanmak maksadıyla, bağımsızlığını elde ettikten hemen sonra Osmanlı İmparatorluğu ile bir şekilde temas kurmaya çalışmıştır. Akdeniz'de daha rahat ticaret yapabilmek için Garp Ocakları olarak bilinen Trablus, Cezayir ve Tunus'la ayrı ayrı antlaşmalar yapmıştır. Fas ile de ayrıca bir anlaşma imzalamıştır.⁴ Bütün Osmanlı coğrafyasında ticaret yapmak niyetinde olan ABD, bir an önce Osmanlı yönetimiyle de temasa geçmek istemiştir. Başta İngiltere olmak üzere bazı Avrupalı devletlerin tüm engelleme girişimlerine rağmen⁵ Osmanlı, ABD'nin bu konudaki ısrarcı tutumuna daha fazla karşı koyamamış⁶ ve 7 Mayıs 1830'da Osmanlı İmparatorluğu ile ABD, Dostluk ve Ticaret

¹Tevfik Güran, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019) 1.

²Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000) 323.

³Ebru Güher, "Başlangıcından Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Türk-Amerikan İlişkileri" (doktora tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013) 105.

⁴Çağrı Erhan, "1830 Osmanlı-Amerikan Anlaşması'nın Gizli Maddesi ve Sonuçları," *Bellekten* 62, no. 234 (1998): 457. Ayrıca bkz. Mine Erol, "Amerika'nın Tunus ile Olan İlişkileri (1796-1815)," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 30, no. 1-2 (1982): 129-155, Mine Erol, "Amerika'nın Cezayir ile Olan İlişkileri (1785-1816)," *Tarih Dergisi* 32, (1979): 689-730, Mine Erol, "Amerikan- Trablusgarp İlişkileri," *Tarih Araştırmaları Dergisi* 13, no. 24 (1980): 129-155.

⁵İngiltere, Karadeniz ticaretinden elde ettiği kân başka bir devletle paylaşmak istemiyordu ve İstanbul büyükelçisi vasıtasıyla ABD gemilerinin Karadeniz'e açılmasını engellemek için her türlü girişimde bulunmaktaydı. Bkz. Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*. (Ankara: İmge Kitabevi, 2001) 77-78.

⁶Osmanlı İmparatorluğu ilk zamanlar, ABD ile bir ticaret anlaşması yapma taraftarı değildi. Çünkü ABD ile ticari bir anlaşma yapılırsa Osmanlı'nın Amerika'ya yapacağı ihracat daha az olacağından bu anlaşma Amerikan ticaretine daha fazla kâr sağlayacaktı. Ayrıca Amerika Osmanlı'ya geliş ve gidişlerde serbestlik kazandığı takdirde, ticaret yaptığı bölgeyi genişletip donanmasını kuvvetlendirebilecekti. Yine aynı zamanda ABD gerektiğinde başka devletlerle ittifak kurabilir ve bunu Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhinde kullanabilirdi. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu ABD ile ticari bir anlaşma yaparsa İngiltere'yi karşısına almış olacaktı. Çünkü Akdeniz ticaretine hâkim olan güç İngiltere idi ve doğal olarak bu havzada başka bir devletin güçlenmesi taraftarı değildi. Ancak Yunan Ayaklanmasında bütün Avrupa'nın Osmanlı'nın karşısında durması ve özellikle Osmanlı donanmasının Rus- İngiliz- Fransız ortak donanması tarafından yakılması Osmanlı'nın bu konudaki fikrini tamamen değiştirdi. Osmanlı İmparatorluğu kendisine yeni müttefik aramaya başladı. Bkz. Akdes Nimet Kurat, "Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 5, no. 8 (1967) 91; Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*. (Ankara: TTK Basımevi, 1991)

Antlaşması'nı imzalamıştır.⁷ Bu anlaşma biri gizli olmak üzere 9 maddeden oluşmaktadır. ABD'ye "en ziyade müsaadeye mazhar millet" statüsü verilmiş, bu sayede herhangi bir devletin elde ettiği ticari ayrıcalık ve avantajlardan ABD de istifade etme fırsatı yakalamıştır.⁸

Aslında iki devlet diplomatik görüşmelere başladıktan hemen sonra ABD ticaret gemileri Osmanlı limanlarına gelmeye başlamıştır.⁹ 1825 yılına kadar Amerikalı tüccarlar, bölgede İngiliz Levant Şirketi vasıtasıyla ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır.¹⁰ Osmanlı Devleti Amerikan ticari temsilciliklerini 1830 Antlaşması'ndan sonra tanımaya başlamış, ABD de bu tarihten sonra konsolosluk faaliyetlerine hız vermiştir. İzmir Amerikan Konsolosluğu 1830 Antlaşması ile resmi statü elde etmiştir. 1831'in Eylül ayında İstanbul, 1832'de Bursa, Selanik, Bozcaada, İstanköy, İskenderiye, Kudüs, Bursa, Beyrut, Çanakkale'de Amerikan konsoloslukları açılmıştır.¹¹ Görüldüğü üzere ABD, ilk olarak ticaret yapabileceği kıyı bölgeler ve limanlarda konsolosluklar açmıştır. Amerika'nın rakibi olan Rusya'nın Anadolu'ya sızmasına engel olmak, ayrıca Amerikan misyonerlerinin çalışmalarına kolaylık sağlamak gibi siyasi nedenlerle de Anadolu'nun iç bölgelerinde konsolosluklar kurmuşlardır. Bu Amerikan konsoloslukları özellikle Merzifon, Sivas, Harput, Erzurum, Van gibi Ermeni ve misyonerlerin yoğun olarak bulunduğu yerlerde açılmıştır.¹² Osmanlı İmparatorluğu ise maddi zorluklar sebebiyle ABD'deki ilk Osmanlı temsilciliğini 1845 yılında Boston'da, 1856 yılında New York'ta, 1858'de Baltimore'da açmıştır. İlk Osmanlı elçiliği ise 1867 yılında ABD'de açılmıştır.¹³

1862 yılında iki devlet arasında tekrar bir Ticaret Antlaşması¹⁴ imzalanmıştır. Bu anlaşmanın 1830 Anlaşması'ndan farkı hem Amerikan tüccarlarına hem de vatandaşlarına daha fazla ayrıcalık tanınmasıdır. Bundan sonra Osmanlı-ABD arasındaki ticari ve diplomatik ilişkilerin seyri değişmiştir.¹⁵ ABD, Osmanlı coğrafyasında daha fazla yayılma imkânı bulmuştur. Bu dönemde İskenderiye ve İstanbul'daki konsolosluklar başkonsolosluğa, konsolos vekillikleri olan yerler de konsolosluk statüsüne yükseltilmişlerdir.¹⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nun stratejik yerlerinde açılan bu konsolosluklar hem diplomatik görevlerini yerine getirmişler hem de bir ticaret ofisi gibi çalışmışlardır. ABD'deki tüccar ve sanayiciler dünyanın değişik bölgelerindeki ticari vaziyeti ve yine bu bölgelerin ticari potansiyellerini buralarda görev yapan konsolosların ABD Dışişleri Bakanlığı'na yazdıkları rapor ve telgraflardan öğrenmişlerdir.¹⁷ 1890 yılından itibaren ABD ihracatının artırılması sorumluluğu ABD konsoloslarına verilmiş ve bunun için konsosollardan aylık ve yıllık

1; Gülşah Kaya, "Osmanlı Devleti-Amerika Birleşik Devletleri Ticari İlişkileri (Zirai Ürünler 1850-1917)" (doktora tezi, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023) 43-46.

⁷Mine Erol, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Birleşik Devletleri'yle Yaptığı Ticaret Anlaşmaları*. (Konya: S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, basım yılı yok) 12; Nurdan Şafak, *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*. (İstanbul: OSAV Yayınları, 2003) 119-122.

⁸Âdem Kara, "Osmanlı Devleti- ABD Ticari İlişkileri," *Akademik İncelemeler Dergisi* 1, no. 2 (2014): 38-39.

⁹Grand Türk adlı gemi ABD bandıralı ilk gemiydi. Bu ve diğer ABD gemileri 1786 yılında İstanbul'a, 1797'de İzmir'e, 1800'de İskenderiye'ye ilk kez gelmişlerdir. Bkz. Hasan Tahsin Fendoğlu, "Osmanlı-ABD Ticari İlişkileri," *Türkler Ansiklopedisi* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002) 14: 278.

¹⁰Filiz Çolak, "İzmir Limanı Ticaretinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Yeri ve Önemi," *38.İCANAS Bildiri Metinleri Kitabı*, (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 2011) 536.

¹¹Kara, "Osmanlı Devleti- ABD Ticari İlişkileri," 39.

¹²Kaya, "Osmanlı Devleti-Amerika Birleşik Devletleri Ticari İlişkileri (Zirai Ürünler 1850-1917)", 32.

¹³Mehmet Okur ve Hazel Kul, "Amerikan Konsolosluk Raporlarına Göre XX. Yüzyıl Başlarında Trabzon'un Ticari Durumu ve ABD'nin Ticaret Odası Açma Girişimleri," *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 19, (2015): 122.

¹⁴Ayrıntılı bilgi için bakınız, Erol, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Birleşik Devletleri'yle Yaptığı Ticaret Anlaşmaları*, 19-31.

¹⁵Erhan, "1830 Osmanlı-Amerikan Anlaşması'nın Gizli Maddesi ve Sonuçları," 152.

¹⁶Kemal Girgin, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)*. (Ankara: TTK, 1994) 66.

¹⁷Okur ve Kul, "Amerikan Konsolosluk Raporlarına Göre XX. Yüzyıl Başlarında Trabzon'un Ticari Durumu ve ABD'nin Ticaret Odası Açma Girişimleri," 123.

raporlarının haricinde haftalık, hatta günlük raporların hazırlanması istenmiştir.¹⁸ Bu konuda çalışmaları olan Amerikan konsolosluklarından birisi de İstanbul Amerikan Başkonsolosluğu'dur. Çalışmanın ana kaynağını da İstanbul Amerikan konsolosluk raporları oluşturmaktadır. Osmanlı Devleti'nde tutulan ticari kayıtların günümüze pek azı intikal etmiştir. İntikal edenlerin bir kısmı da istifade etmeye elverişli değildir. Çünkü tasnifi yapılmamış, kayda geçirilmemiş, kataloglara işlenememiş ve araştırmacılara ulaştırılamamıştır. Bu bakımdan konsolosluk arşivleri Osmanlı tarih yazımı için birinci elden kaynak oluşturmakta ve önemli bir boşluğu kapatmaktadır. Konsolosluk raporları özellikle iktisadi konularda başvuru yapılabilecek başlıca kaynaklardır.¹⁹ Çalışmada Amerikan konsolosluk raporları ikinci elden kaynaklarla desteklenmiş ve bu konudaki eksiklik giderilmeye çalışılmıştır.

1. 19. Yüzyıl Sonlarında İstanbul'un Ticari Durumu

Merkezi yönetimin iktisadi politikası içerisinde İstanbul'un ayrı bir yeri bulunmaktaydı. Öncelikle İstanbul'un uzak ve yakın bütün bölgelerinin üretim fazlasının ilk olarak İstanbul merkezine gönderilmesi buranın ticari hayatının her daim dinamik kalmasına neden olmuştur. Böylece İstanbul daima önemli bir ticaret merkezi konumundadır. Başkent İstanbul bir taraftan İmparatorluğun fazlaca bir bölümünün iktisadi gücünü emmiş, diğer taraftan da buraları iktisadi anlamda beslemiştir.²⁰ Hemen hemen her dönem olduğu gibi 19. yüzyılın sonlarında da İstanbul sayılı ticaret merkezlerinden birisiydi.

Ülke	Gelen Gemiler		Giden Gemiler		Toplam	
	Sayı	Ton	Sayı	Ton	Sayı	Ton
Türkiye	4.288	511.011	4.288	511.011	8.576	1.022.02
Yunanistan	3.732	685.168	3.751	671.802	7.533	1.356.970
İtalya	2.790	1.243.355	2.773	1.245.781	5.563	2.489.135
İngiltere	2.274	945.357	2.309	952.357	4.583	1.897.714
Avusturya	1.352	677.042	1.338	671.227	2.690	1.348.269
Rusya	697	236.610	722	344.562	1.419	581.172
Kuzey Almanya	581	173.186	581	173.186	1162	346.372
Norveç	531	171.670	531	171.670	1.062	343.340
Fransa	487	209.553	480	208.511	967	418.064
Eflak	156	12.952	149	11.785	305	24.738
Samos	114	7.390	114	7390	228	14.780
Belçika	32	30.772	32	30.772	64	61.544
İsveç	18	3.736	18	3.258	36	6994
Sırbistan	10	1.283	10	1283	20	2.566

¹⁸Onur Kınlı, "XIX. Yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nin İzmir'deki Konsolosluk Faaliyetleri," (doktora tezi, Ege Üniversitesi, 2009) 8.

¹⁹Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisad Tarihi Bakımından Konsolosluk Raporlarının Ehemmiyet ve Kıymeti," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, no. 11-12 (1983): 151-166.

²⁰Tevfik Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*. (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1998) 15.

Danimarka	9	1.856	9	1.856	18	3.712
Almanya	7	1.167	7	1.167	17	2.334
ABD	4	1.420	4	1.420	8	2.840
TOPLAM	17.132	4.913.529	17.116	5.009.038	34.248	9.922.567

Tablo 1: 1868 yılında İstanbul Limanı'na giren ve limandan ayrılan gemilerin adedi, tonajı ve hangi devlete ait olduğunu gösterir.²¹

Yukarıdaki tablodan 1860'lı yılların sonlarında İstanbul Limanı'nda 17 devletin ticaret yaptığını anlamaktayız. Bu dönemde İstanbul ile en fazla ticaret yapan devletler ve toplam gemi sayısına bakıldığında, Türkiye'nin kendi iç ticareti sayılmazsa, sırasıyla Yunanistan, İtalya ve İngiltere'dir. 1868 yılında bu limanın toplamda 9.922.567 tonluk bir ticaret hacminin bulunduğu görülmektedir. Bazı devletlerin gemileri İstanbul Limanı'na belli bir tonajla gelmiş, daha fazla bir tonajla limandan ayrılmıştır. Buradan, bu gemilerin İstanbul'dan malzeme satın almış olduğu kanaatine varılabilir. Yine aynı şekilde limana belli bir tonajla gelen gemilerin limandan daha eksik bir tonajla ayrıldıkları görülmektedir. Aynı zamanda bu ticaret gemilerinin İstanbul'a malzeme bıraktıkları anlaşılabilir. Diğer taraftan bu tonaj farklılıklarının, uzak mesafeden dolayı yaşanabilecek deniz kazaları ya da farklı limanlarda kullanılan farklı ölçü aletlerinden kaynaklı olabileceği de akla gelmektedir.

1872 yılına gelindiğinde ise İngiltere'den 3.440.000 dolar değerinde ürün ithal edilmiştir. ABD'den ithal edilen ürünün değeri 312.251 dolardır. Yıl içerisinde ABD'den 310.215 dolar değerinde 11.400 adet tüfek ithal edilmiştir. Afyon, paçavra ve gül yağı ABD'ye gemilerle ihraç edilen başlıca ürünlerdir. 1872 yılında İstanbul'a yapılan ithalat İstanbul'un ihracat oranını büyük ölçüde aşmıştır. Ayrıca ihracat bir önceki yıla göre de düşük kalmıştır. Bunun başlıca nedenleri arasında ülkenin ekonomik durumu, hükümet idaresinde sıklıkla yapılan değişiklikler ve bundan kaynaklı istikrarsızlık, küçük imalathaneler ve bu durumun ihracata olan negatif etkisi yer almaktadır. Ayrıca Anadolu'da büyükbaş hayvanlarda ve insanlarda görülen salgın hastalıklar,²² tarımda bazı mahsullerde verimin az olması, Viyana ve Londra'da para piyasalarının sıkı olması 1872 yılında Osmanlı'nın ihracatına olumsuz yansımıştır. Petrol, bu dönemde ABD'den İstanbul'a ithal edilen başlıca metaller arasındadır. 1873 yılında petrol yüklü 4 Amerikan gemisi New York'tan İstanbul Limanı'na gelmiştir. Bu gemilerden ikisi 70.597,19 dolar değerindeki petrolü İstanbul Limanı'na getirmiştir.²³

1872'den sonraki yıllarda İstanbul'un ticareti gittikçe kötüleşmiştir. Durgunluk her türden sektördeki esnaf tarafından hissedilmiştir. Avrupa'dan %4 faizle borç alıp, %15 faizle devlete borç veren bankacılar olmuştur. İstanbul'a yapılan ithalat ve İstanbul'dan yapılan ihracat her geçen yıl azalmıştır. 1874 yılında toplam ithalat değeri 108.000.000 doların üzerinde, ihracat miktarı ise 35.690.000 dolar olmuştur. Antrepo limanları İstanbul üzerinden mal alıp

²¹National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 20 December 1869, No: 100.

²²Kolera ve veba gibi salgın hastalıklar İstanbul ticaretini olumsuz yönde etkilemiştir. Örneğin, Temmuz 1883'te Mısır'da kolera yaygınlaşmış ve bu durum Mısır ile ticari faaliyetleri bulunan İstanbul'da fazlaca endişeye neden olmuştur. Bu hastalığa karşı derhal önlemler alınması konusunda talimatlar verilmiştir. Aynı yıl hastalıklı bölgelerden İstanbul'a gemilerle getirilen deri, paçavra, kilim, halı ve dokuma kumaşların sevk edilmeden önce dezenfekte edilmesi istenmiştir. 1893 yılında da halk sağlığı açısından, İstanbul pazarlarında meyve ve sebze satışı yasaklanmıştır. Salgın hastalıkların yaşandığı dönemlerde ticari ilişkiler zaman zaman durma noktasına gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sevda Özkaya Sofu, Gülşah Kaya, "Amerikan Konsolosluk Raporlarına Göre İstanbul ve İzmir'de Salgın Hastalıklar (Kolera, Veba) ve Türk-Amerikan Ticaretine Olan Etkileri", *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 25, no. 1 (2023): 169-170.

²³National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 30 September 1873-16 December 1873, No: 209.

göndermek yerine doğrudan Avrupa ile iletişime geçmişler ve yabancı devletler ticari faaliyetlerinde Tuna iskeleleri ve Karadeniz liman şehirlerini tercih etmişlerdir.²⁴

24 Kasım 1875 tarihli İstanbul Amerikan Başkonsolosluğu'nun hazırlamış olduğu rapora göre o dönemde İstanbul'un sosyo-ekonomik durumu şu şekildedir: İstanbul bir imalat şehri değildir. İstanbul'da her çalışan kendi dükkânına sahiptir ve buralarda kendi el işçiliği ile yapmış olduğu ürünlerden kazanç sağlamaktadır. İstanbul'da belirli zanaat kollarına ayrılmış caddeler vardır. Mesela tarak yapan ve satan küçük dükkânlarla dolu Tarakçılar Sokağı bulunmaktadır. Bütün işler usta ve çırağı tarafından el emeği ile yapılmaktadır. Örneğin başka bir cadde, tornacılar tarafından işgal edilmiştir. Yorgancılar çok fazladır; Türk evlerinin çoğunun ve hatta yerli Hıristiyan evlerinin mobilyaları, divan ve yorgan ihtiyaçları bu yorgancılar tarafından giderilmektedir. Mermer işçiliği çok fazladır; Türk tuvaletleri ve klozetleri mermerden oyulmuştur ve mezar taşlarının hemen hemen hepsi büyük emek gerektiren mermerlerle kaplanmıştır. Ciltleme işi de Türklerin süsleme konusundaki hünerlerini sergiledikleri bir sanattır. Halı imâl edenler de oldukça fazladır. Osmanlı'nın her kentinde halı imâlatı az da olsa yapılmaktadır. Ancak buralardaki üretim, pipo, ağızlık gibi eşyalar ve lüks küçük eşyalar hariç, sadece bölgenin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bu endüstrileri geliştirmek ve ürünlerini yabancı mallarla rekabete sokmak için hemen hemen hiçbir girişimde bulunulmamıştır. İstanbul'da bu dönemde ekonomik iş bölümü ilkesinin uygulandığı büyük yerli fabrikaların olmadığı söylenebilir. Her insan kendi kendisinin efendisi olmuş ve el işinin satışından elde ettiği kazançla yetinmektedir. Dolayısıyla burada sermaye ile emek arasında bir çatışma yoktur. Diğer taraftan bu işçilerin Amerikan veya Avrupalı zanaatkârlar kadar sosyal avantajlardan yararlanmaları da mümkün değildir. Ancak Türkiye'deki tüm el sanatlarının geçmişi yüzyıllar öncesine dayandığından, yerli işçiler kendi içlerinde teşkilatlanmışlardır. Esnaf veya lonca olarak adlandırılan bu şirketler usta-çırak ilişkisinin mükemmel temelini oluşturmaktadırlar.²⁵

1875 yılında Avusturya yelkenlileri, Fransız gemileri ve İtalyan vapurları Avrupa ile İstanbul arasında düzenli olarak ticaret yapmışlardır. Mısır Vapuru, İstanbul-İskenderiye ile bu kentler arasındaki ara limanlar arasında ticaret yapmıştır. Yerel ticaret ise Azize (Osmanlı) Vapuru ile Yunan ve Türk yelkenli gemileri tarafından yapılmıştır. 1874 yılında İstanbul Limanı'na toplam tonajı 4.606.195 olan 4.185 adet vapur ve 16.489 adet yelkenli gemi gelmiştir. 1865 yılında ise vapur sayısı 2.076, yelkenli gemi sayısı 14.885, toplam tonaj da 4.244.948 olarak gerçekleşmiştir. 1865 ve 1874'te sırasıyla vapurlarda ve yelkenli gemilerde taşınan tonajların karşılaştırılması, sayı ve tonaj arasındaki ilişkinin son on yıl içinde tamamen değiştiğini, 1865'te 14.885 yelkenli geminin 3.264.620 ton taşıdığını göstermektedir. 1874'te 16.489 yelkenli gemi sadece 1.840.364 ton taşımıştır. 1865'te 2.076 vapur yalnızca 914.320 ton taşırken, 1874'te 4.185 vapur 2.525.776 ton taşımıştır. 1873-74 yılında İstanbul Limanı'nda gemilere verilen vergiler; vapurlar için 47.865 dolar, yelkenliler için 51.787 dolardır. Bir senede (1873-74 yılında) toplamda 99.653 dolar ödeme yapılmıştır. 1874-1875 yılında ise bu oran vapur için 53.359 dolar, yelkenli için 51.221 dolar olmak üzere toplamda 104.580 dolar ödeme yapılmıştır.²⁶

1876 yılının ilk altı ayında İstanbul Limanı'nda ticaret yapan devletler İngiltere, Belçika, İtalya, Rusya, Norveç, Fransa, Almanya, Avusturya, Danimarka, Yunanistan, Amerika,

²⁴National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 24 November 1875, No: 323.

²⁵National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 24 November 1875, No: 323.

²⁶National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 24 November 1875, No: 323.

Türkiye, Mısır, Sırbistan'dır. Bu dönemde İstanbul Limanı'na gelen ve limandan ayrılan yük gemilerinin adet ve tonajları şu şekildedir:²⁷

	Gelen Yük Gemisi		Giden Yük Gemisi	
	Tonaj	Adet	Tonaj	Adet
	3.204.572	4.047 (vapur)	3.222.973	4.057 (vapur)
	1.823.322	15.114 (yelkenli)	1.994.508	15.435 (yelkenli)
TOPLAM	5.027.894	19.161	5.217.481	19.492

Tablo 2: 1876 yılının ilk altı ayında İstanbul Limanı'na giren ve limandan ayrılan yük gemilerinin adet ve tonajını gösterir.²⁸

1899 yılında İstanbul ile New York arasında direkt bir ticaret hattı kurulmuş ve bu durum Osmanlı- Amerikan ticari ilişkilerini geliştirmiştir. Bu konuyla alakalı, 1 Mayıs 1899 tarihinde İstanbul Amerikan Başkonsolosluğu "Amerikan ticaretini genişletmek" konulu şöyle bir rapor hazırlamıştır:

"Türkiye'de Amerikan mal ve imalatlarına ilgi arttı. New York ile İstanbul arasındaki yeni direkt buharlı gemi hattını engellemek için Liverpool vapur hatlarının ortak çabaları bulunmaktadır.

Doğrudan bir buharlı vapur hattının kurulması sayesinde, bu şehir ve çevresinde Amerikan mallarına ve ürünlerine olağanüstü ilgi sadece artmakla kalmıyor, aynı zamanda hükümet çevrelerine de yayılıyor. Washington'daki Tarım Bakanı'na, Türkiye'de tarımsal bir kolaj kurmak üzere atanacak olan iki inşaat mühendisi ve toprak kimyası konusunda bilgi sahibi iki uzmanın tavsiye edilmesi için başvuruda bulunulmuştu. Buradaki amaç Amerikan yöntemlerini benimsemektir ve bu girişimin Amerikan tarım aletlerinin ve makinelerinin önemli ölçüde ve artan bir şekilde kullanılmasına yol açması muhtemeldir. Yeni direkt buharlı gemi hattı ile bu pazara ihraç edilen Amerikan unu, hükümet uzmanları tarafından analiz edilmiş ve yerli unda bulunan gluten miktarının neredeyse iki katı kadar gluten içerdiği keşfedilmiştir. Sonuç olarak, neredeyse tüm yerli un artık Amerikan unu ile karıştırılarak iyileştiriliyor. Bu şehrin önde gelen Türk gazetesi 'İkdam' 28 Nisan tarihinde 'Osmanlı İmparatorluğu ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ticaretin belirgin şekilde artması nedeniyle Washington şehrinde bir başkonsolosluğun kurulmasının yetkili merci'ler tarafından karar verildiğini' belirtiyor.

Ticaret Bürosu'na gönderilerimde, Amerikalı üreticiler için, New York ile İstanbul arasındaki yeni buharlı gemi hattının hayati önemini vurguladım. Doğrudan iletişim olmadan Avrupa ülkeleriyle eşit şartlarda rekabet etmek imkansızdır. Aktarmanın getirdiği ekstra maliyet, gecikme, kırılma vb. olaylar, Amerikan ticaretinin büyümesinin önünde aşılabilir engeller oluşturmaktadır. Burayla New York arasında yük taşıyan dört Liverpool buharlı gemi şirketi, yeni Amerikan direkt hattını yok etmek için ellerinden gelen her yolu kullanıyorlar. İngiliz gemi şirketleri sadece oranları yıkıcı bir rakama düşürmekle kalmadılar, aynı zamanda doğrudan hattı koruyanlara gözdağı vermeye çalışıyorlar. Bu 4 Liverpool gemi şirketi, İngiltere'de ve ABD'deki tüccarlardan yeni Amerikan direkt gemi hattına destek verenlere navlun ücretinin %50 oranında arttırdıklarını bildiren bir mektup göndermiştir."²⁹

Buradan İstanbul ile New York arasında direkt bir ticaret hattı kurulmasının İstanbul'daki ticarete Amerikalıların daha etkin olmasını sağlayacağı; bu durumdan İngiliz ticaret şirketlerinin rahatsız oldukları ve bu yönde engelleyici bir tavır içerisinde oldukları anlaşılmaktadır.

²⁷ National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 27 November 1877, No: 94.

²⁸ National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 27 November 1877, No: 94.

²⁹National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 1 May 1899, No: 60.

1.1. 19. Yüzyıl Sonlarında İstanbul'dan Yapılan İhracat

İstanbul Limanı'ndan ihraç edilen ürünlerin büyük bir kısmı Anadolu ve Rumeli bölgelerinde üretilmiştir. Bu ürünler başka ülkelere ihraç edilmek üzere İstanbul'a sevk edilmişlerdir. Bu dönemde İstanbul'dan ihraç edilen başlıca ürünler; kuru üzüm, tütün, yün, pamuk, afyon, ipek, deri, gül yağı ve sakızdır. 19. yüzyıl sonlarında İstanbul'un ihraç ettiği ürünler İstanbul Amerikan konsolosluk raporlarında ise şu şekildedir:

Tütün: Bu ürünün ülke nüfusu tarafından tüketimi oldukça fazladır. Türkiye'nin iklimi ve toprağının tütün ziraatına son derece uygundur. Tütün ihracatı yıldan yıla daha da önemli bir hâle gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin topraklarında yetiştirilen en iyi tütün, tütünün ziraatına en uygun keçi gübresinin bulunduğu Suriye ve Makedonya'da yetiştirilmektedir. Suriye'de üretilmekte olan "Lazkiye" tütününü tadı ve yumuşak içimi dolayısıyla oldukça popülerdir. ABD ile tütün ticareti bahsedilmeyecek kadar azdır. Osmanlı Devleti'nden tütün ithal eden başlıca ülkeler; Fransa, İngiltere, Avusturya, Almanya ve İtalya'dır. Bu dönemde bu ülkelerde ve Rusya'da yalnızca Türk tütününü tüketilmektedir. 1872 yılında Rusya'ya 211.614,60 dolar değerinde tütün ihracatı yapılmıştır. Aynı yıl İstanbul'da tütün tekelinin uygulanmaya başlamasıyla hem Türk tütününün kalitesi artmış hem de tütünün fiyatı üç katına çıkmıştır. Diğer taraftan tütün tekelinin İstanbul dışında uygulanmaması halinde taşradan İstanbul'a kaçak tütün sokulmasının önüne geçilemeyeceği düşünülmüştür. Zaten bu dönemde hükümetin tütün tekeline elde ettiği gelirin büyük bir kısmı kaçakçılığı önlemek amacıyla bekçi ve maliye memurlarına harcanmıştır. Tütün Rejisi'nin ise "tütünün tekelleştiren yönetim" olarak adlandırılması ise, başkent nüfusu arasında, özellikle de yoksul sınıflar arasında, Reji'ye karşı büyük bir memnuniyetsizlik ve öfkeye neden olmuştur. Her şeyden önce İstanbul'da hükümetin belirlediği fiyat üzerinden tütün ziraatını yapma hakkı bazı Yunan bankerlere verilmiştir. Tütün Fransa ve Avusturya'da olduğu gibi parseller hâlinde dikilmiş, kalitesine göre etiketlenmiş ve numaralandırılmıştır. Osmanlı hükümetinin kaçakçılığa karşı aldığı önlemleri yetersiz bulan varlıklı kişiler tekellerini küçük bir tazminat karşılığında geri satmak istemişlerdir. Halkın bazı tekellere karşı şikâyetlerini dikkate alan ve tekellere sisteminden gerçekten tam olarak yararlanmayı isteyen Osmanlı hükümeti, tekelin idaresini Bankerlerden almış ve kendisi üstlenmiştir. Böylece halk biraz olsun rahatlamıştır. Tütün kaçakçılığı oldukça fazladır ve hükümet bunu engellemek için çok büyük harcamalar yapmıştır. Hükümetin amacı bu tür davranışlarla Avrupa'nın güvenini kazanmak ve böylece Avrupa'dan daha büyük krediler alabilmektir.³⁰

Hükümet, üreticiden tütününün tamamını satın almakta; paketledikten sonra halka tekrar geri halka satmaktadır. İstanbul'da bir ay boyunca 35 sent fiyatla satılan en düşük kaliteli tütünün miktarı 67.854 libre (lbs)³¹; değeri 23.515 dolardır. Libresi 69 sentten satılan daha yüksek kaliteli tütün için değerler 147.708 libre ve 102.377 dolardır. Aynı yıl İstanbul'da bir ayda satılan toplam tütün miktarı söz konusu olduğunda bu rakamlar 262.534 libre ve 174.624 dolar olarak değişmektedir.³²

Pamuk: Bu dönemde Anadolu'da daha çok Ankara ve Beypazarı civarında yetiştirilmektedir. 1873 yılında yapılan üretimin miktarı her biri 125 okka³³ olan 8.000 balya; değeri de 100.000 dolar civarındadır. Rus vapurları tarafından ithal edilen İran ve Gürcü pamuğu 35.000 balyadır. Avusturyalı vapurları 15.000 balya ithal etmiştir. Osmanlı

³⁰National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 30 September, 1873-16 December 1873, No: 209.

³¹ 1 lbs=0,453 kilogramdır.

³²National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 24 November 1875, No: 323.

³³ Okka: Osmanlı'da kullanılan ve 1282 grama eşit olan eski bir ağırlık ölçü birimidir.

ülkesinden toplamda 2.198.148 dolar değerinde 50.000 balya pamuk ihraç edilmiştir. İran pamuğu Gürcü pamuğundan daha aşağı kalitededir. 1872 yılında pamuk hasadı ortalamanın üzerine çıkmış ve ülkenin toplam pamuk üretimi, maddi değeri 13.387.800 doları bulan 310.000 balya olarak gerçekleşmiştir. Pamuk mahsulünün çok kısa bir sürede artması ve daha değerli bir hale gelebilmesi için hükümetin pamuk ziraatında önemli tedbirler alması gerekmektedir. Bu dönemde pamuk ticaretinde bazı yolsuzluklar da yaşanmıştır. İstanbul'dan ihraç edilmek üzere balya haline getirilerek preslenen pamuk üretildiği bölgede hazırlandığında pamuğa kalitesiz bir pamuk karıştırıldığı ve ağırlığını arttırmak için balya içerisine yabancı maddeler katıldığı kanıtlanmıştır.³⁴ Adana, İran ve Gürcistan pamuğunun İstanbul dışındaki en yakın limanlardan doğrudan ihraç edilmesi nedeniyle İstanbul'da pamukta yapılan işlemler adet ve miktar olarak gittikçe azaldığı düşünülmektedir.³⁵

Yün: Osmanlı Devleti'nde en iyi kaliteli yün Ankara keçisinden üretilmiş ve "tiftik" olarak adlandırılmıştır. Ancak bu yün "kaşmir" yününden daha aşağı kalitede görülmüştür. Kaşmir, Samsun, İzmit ve İnebolu'dan İstanbul'a gönderilmiştir. İstanbul bölgesinden Avrupa'ya yıllık tiftik yünü ihracatı her biri 60 okka olmak üzere 250.000 balyayı bulmuştur. 1871 yılında 150.000 balya tiftik ihraç edilmiştir. 1873 yılında ihracat 132.000 balyaya bile ulaşmamıştır. Genelde 140.000 ila 150.000 balya arasında tiftik satın alan İngiltere bu yıl 15.000 balya satın almıştır. Ayrıca 15.000 balya tiftik yünü, 20.000 balya Kasapbaşı yünü ve 3.000 balya Gergia yünü İngiltere'ye; 17.000 balya Gergia ve 9.000 balya Kasapbaşı yünü Fransa'ya; 20.000 balya Kasapbaşı ve 10.000 balya Gergia yünü Trieste ve İtalya'ya ihraç edilmiştir. Bu dönemde Türkiye'de her kalitede yün bulunmaktadır ve bir yılda ülkede kullanılan ve ihraç edilen yün miktarını 2.000.000 Türk lirası ve 8.600.000 dolar olarak değerlendirmek mümkündür. Koyun etinin Türkiye'de tüketilen başlıca ürün olması, Türkiye'de neredeyse hiç domuz eti ve nispeten az sığır eti tüketilmesi ülkenin büyük miktarlarda yün ihracatı yapabilmesine neden olmuştur.³⁶

Afyon: 1873 yılında Beypazarı, Ankara, Kütahya, Konak ve özellikle en iyi afyonun bulunduğu Kara Hisar'da afyon hasatı fazla olmuştur. İstanbul'a gönderilen 1.000 küfe afyonun 400 küfesi Almanya, Avusturya, Fransa ve İtalya'ya, 350 küfesi İngiltere'ye ve geriye kalanı Amerika'ya ihraç edilmiş, bir miktar afyon ise İstanbul'da tüketilmiştir. Afyon İngiltere'ye İstanbul'dan olduğu kadar İskenderiye ve İzmir'den de İngiltere'ye büyük miktarda ihraç edilmiştir. İngiltere'nin yüksek miktarlarda afyon ithal etmesinin nedeni Doğu ülkelerinin Londra'dan fazlaca afyon ithal etmesidir. Bu ürünün üretimi yıldan yıla artmıştır. Balıkesir'de iyi kalitede afyon yetiştirilmiştir. Morfin açısından daha az zengin olmasına bağlı olarak Malatya afyonu da rağbet görmüştür ve 1874 yılında ABD'ye yapılan ihracatın değeri 48.863,85 doları bulmuştur.³⁷

Gül yağı: Balkan dağlarının etekleri bu ürün için oldukça elverişlidir. 1873 yılında 130.000 dolar değerinde yaklaşık 600 okka gül yağı İstanbul'a gönderilmiştir. Yıl içerisinde İngiltere ve Fransa'ya ihraç edilen 2.050 okka gül yağının değeri ise 344.000 doları bulmuştur. Gül yağı aynı zamanda Almanya, Avusturya ve İtalya'ya da ihraç edilmiştir. ABD'ye yapılan ihracatın maddi değeri ise 32.367,22 doları bulmuştur. Gül esansının yüksek fiyatı, birçok kişinin 1870'li yıllarda gül yetiştiriciliğine özel bir önem vermesine neden olmuştur. Ancak zamansız don

³⁴National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 30 Sept. 1873-16 December 1873, No: 209.

³⁵National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 24 November 1875, No: 323.

³⁶National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 30 Sept. 1873-16 December 1873, No: 209.

³⁷National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 24 November 1875, No: 323.

olaylarının yaşanması mahsulü büyük ölçüde azaltmıştır.³⁸ 1875 yılında ABD'ye ihraç edilen başlıca ürün gül yağıdır. Ayrıca gül yağı az miktarlarda Avusturya ve İngiltere'ye de ihraç edilmiş, bir kısmı da daha fazla kâr elde edebilmek amacıyla, satılmayarak el altında tutulmuştur.³⁹

İpek: 1869'da İstanbul'dan yapılan toplam ipek ihracatı 19.000.0000 dolar olarak tahmin edilmiştir. İpek üreticileri bu dönemde Fransız imalatçıları ile rekabet edebilmek için Avrupa desenlerini ve rengini tanıtmaya çalışmışlardır. Bu dönemde Bursa'da ipek üretimi iki kattan fazla artmıştır. 1866'da Bursa'da toplamda 49.000 kg. olmak üzere sadece 550 balya ipek üretilirken 1874 yılında bu üretim 99.360 kg.'a çıkmıştır. 1874 yılında Bursa'dan ihraç edilen miktar 1840 balya olup, 165.600 kg'dır.⁴⁰ Bursa bölgesinde 1872 yılında 80.000 okka ipek üretilmiş; okkası ortalama 10 frank olmak üzere, bunun 25.000 okkası Fransa'ya, 15.000 okkası ise İngiltere'ye ihraç edilmiştir.⁴¹

Diğer ürünler: Başta İngiltere olmak üzere Fransa ve Trieste'ye kuru meyve ihraç edilmiştir. 1875 yılında Osmanlı'nın yıllık halı üretimi 2.250.000 dolar değerinde tahmin edilmiş olup, hemen hemen hepsi ihraç edilmiştir.⁴² Ankara, Halep ve Bursa'da üretilen kitre 200.000 okka olup bunun 75.000 okkası Almanya'ya, 27.000 okkası Fransa'ya ve 10.000 okkası ABD'ye ihraç edilmiştir. Sakız; saf beyaz sakız, açık sarı sakız ve koyu sarı olmak üzere kalite kalite ayrılmaktadır, fiyatı kalitesine göre değişmektedir. Sakız üretimi 1873 yılında normalden daha fazla olmuştur. Almanya'ya 180.000, İngiltere'ye 120.000 ve İtalya'ya 60.000 okka sakız ihraç edilmiştir. ABD'ye ise sadece 630 liralık ihracat yapılmıştır. Mazı ihraç edilen ürünler arasındadır. 1873 yılında İstanbul'dan yapılan mazı ihracatı 25.800 dolar değerindedir. Avusturya'ya ihraç edilen miktarın değeri 10.750 dolar iken, diğer ülkelere ihraç edilen miktar 15.050 dolar olarak gerçekleşmiştir.⁴³ Deri, ihracı gerçekleştirilen önemli ürünlerdendir. 1874 yılında piyasaya sürülen koyun derisi değerinin 378.000 dolar olduğu tahmin edilmiştir. Aynı durum keçi ve sığır derileri için de geçerlidir. Kuzu derileri 60 kuruştan satılmıştır. Keçi derilerinin çoğu, fiyatı 86 sentten İngiltere'ye ihraç edilmiştir. Deri, az da olsa Marsilya'ya da gönderilmiştir. 1874 yılında ise 117.000 dolar değerinde deri Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Lületaş az miktarlarda ihraç edilen ürünler arasındadır. Lületaş bu dönemde sadece Avusturya'ya ihraç edilmiş, Viyana'da pipo ve ağızlık olarak tüketilmiştir. İhracatı yapılan bu lületaşlarının önemli bir kısmı yine pipo ve ağızlık olarak Türkiye'ye geri satılmıştır. Tohumlar ihracatın önemli bir kısmını oluşturmuşlardır. İhraç edilen 2.365.000 dolar değerindeki tohumun 378.000 doları Avusturya'ya, kalanı İngiltere'ye gönderilmiştir. İhraç edilen tohumlar darı tohumu, susam, keten tohumu, pamuk tohumu ve kolzadır.⁴⁴

Yukarıdaki verilerden faydalanılarak 1872-1875 yılları arasında İstanbul'un başlıca ihracat ürünlerinin yüzdelerik miktarı grafik halinde verilmiştir.

³⁸National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 30 Sept. 1873-16 December 1873, No: 209.

³⁹National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 24 November 1875, No: 323.

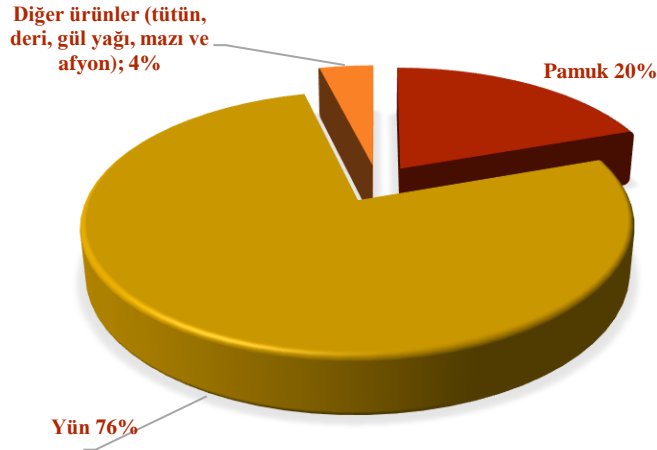
⁴⁰National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 24 November 1875, No: 323.

⁴¹National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 30 September 1873-16 December 1873, No: 209.

⁴²National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 24 November 1875, No: 323.

⁴³National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 30 Sept. 1873-16 December 1873, No: 209.

⁴⁴National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 24 November 1875, No: 323.

Grafik 1: İstanbul'un başlıca ihracat ürünleri (1872-1875)

Yukarıdaki grafikte 1872-1875 yılları arasında İstanbul Limanı'ndan en fazla ihraç edilen ürünlerin yün ve pamuk olduğu görülmektedir. Bu ürünler hükümetin tarım ve ticaret politikaları, iklim koşullarına bağlı mahsulün az ya da çok olması, salgın hastalıklar, dünya çapındaki ekonomik bunalımlara bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

1.2.19. Yüzyıl Sonlarında İstanbul'a Yapılan İthalat

19. yüzyılın sonlarında İstanbul Limanı'na ithal edilen ürünler genel olarak şu şekildedir: ABD'den petrol, alkol, tüfek; İngiltere'den kahve, şeker, pamuk mamulleri, peynir, kömür, petrol, ilaç, alkollü içkiler, hırdavat; Fransa'dan mücevher, eşya, araba eşyası, kırtasiye, giyim eşyaları, gıda ürünleri, parfümeri, ilaçlar, şarap, ipek, pamuklu ve yünlü mamuller, likörler ve tuhafiyeye ürünleri; Rusya'dan cam akordeon, hırdavat, pamuklu ve yünlü mamuller, tuğla, bira, şarap, alkollü içkiler, parfümeri, kibritler; Almanya'dan toprak kap, İtalya'dan pirinç, makarna, tereyağı, peynir, Belçika'dan mum, kumaş, cam, şeker, kâğıt, Hollanda'dan pamuk çırçırı, peynir, şeker ve diğer kolonyal ürünler, İran'dan elmas, inciler, ipek, halı, şal, deri, donyağı, mazı, aspir, Yunanistan'dan pipo, kil, şarap, portakal, kuş üzümü, mermer, koyun, zeytin ve yün.

İstanbul Amerikan Başkonsolosluğu raporlarında geçen ve İstanbul Limanı'na ithal edilen başlıca ürünler ise şunlardır:

Şeker ve pirinç: Bu ürünler büyük ölçüde yurt dışından ithal edilmiş, bu dönemde İstanbul ve bölgesinde şeker üretilmemiştir. Pirinç ise küçük bir oranda yetiştirilmiştir. İstanbul'a pirinç ve şeker ithalatı fazlaca yapılmıştır. Çünkü pirinç ulusal bir yemektir (pilav) ve şeker ürünleri Türk kadınları ve çocukları tarafından oldukça fazla tercih edilen bir yiyecek olmuştur.⁴⁵ Türkiye'de bu dönemde şeker üretilmemektedir. Eskiden şeker esas olarak Amsterdam'dan getirilmiştir, bu dönemde ise en fazla Mısır'dan ithal edilmektedir. Ancak küçük miktarlarda da olsa Fransa'dan da getirilmiştir.⁴⁶ 1873 yılında İstanbul'a 34.500.000 lira

⁴⁵National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 3 April 1888, No: 88.

⁴⁶National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 24 November 1875, No: 323.

(1.354.500 dolar) değerinde şeker ithal edilmiştir. Bunun 8.430.000 lirası İngiltere'den, az bir miktarı Avusturya ve Belçika'dan ve geri kalanının tamamına yakını Fransa'dan ithal edilmiştir. (1873 yılında Türkiye'ye yapılan ithalatın tamamı 17.000.000 dolar değerindedir).⁴⁷ Pirinç ise İtalya'dan 1.324.000, Mısır'dan 30.000, Hindistan'dan 12.000 dolar değerinde ithal edilmiştir. Pirinç tüketimi çok yaygındır, "pilav" Türk öğünlerinin olmazsa olmazıdır. Tatar Pazarı, Filibe, Kastamonu, Taşköprü ve Biga'da pirinç üretimi yapılmaktadır. Fakat yerli halk sağlıklarına son derece dikkat ettiklerinden pirinç ekimi sevilen bir iş değildir, bu nedenle bu kadar büyük miktarlarda ithal edilme gereği duyulmuştur.⁴⁸

Giyim: Bu dönemde İstanbul'da Fransız kıyafetleri çok rağbet görmektedir. Fransa'dan ithal edilen giyim eşyası miktarı, diğer tüm ülkelerden ithal edilenden fazladır.⁴⁹ İthal edilen başlıca ürünler fantezi giyim eşyası, ipek, kadife, işleme, çiçek ve tüylerdir. Bunlar, esas olarak Fransa ve İsviçre'den ithal edilmektedir. Avusturya ve Almanya'dan az miktarda kadife alınmıştır. İpek Lyon'dan gelmektedir. Fransa 190.000 dolar, Viyana ise 9.500 dolar değerinde yapay çiçek göndermiştir. Paris'ten ithal edilen giysilerin değeri 94.000 dolardır. Trieste'den yapılan kumaş ithalatı ise 1.230.000 dolar olmuştur. 470.000 dolar değerinde fes ve tek tip Türk başörtüsü Avusturya'dan ithal edilmiştir. Trieste'den 330.000 dolarlık erkek giyim eşyası yollanmıştır. Avusturya'dan alınan pamukluların değeri 1.180.000 dolardır. İngiltere'den 82.600.000 dolar değerinde 350.000 balya pamuklu mal ithalatı yapılmış, bunun büyük bir kısmı İran'a gönderilmiştir.⁵⁰

Hububat: 1872 yılında İstanbul'a 2.236.000 dolarlık hububat ithal edilmiştir. Bu ithalatın 13.613.000 kilogramı mısır, 1.734.000 kilogramı arpa ve 436.000 kilogramı buğdaydır. Türkiye topraklarının verimliliğine rağmen Makedonya ve Bosna dışında Avrupa yakası için ihtiyaç olan tahılların hemen hemen hepsi Rusya ve Romanya'dan ithal edilmiştir. Bu durum, Osmanlı topraklarının her tarafında yetişen mısır tahılı için geçerli değildir. İstanbul'da uygun antrepoların olmaması hububat ticareti için oldukça olumsuz bir durumdur. 1872 yılında İstanbul'un yıllık un tüketimi her biri 60 okka olmak üzere yaklaşık 2.400.000 çuvaldır. 1872 yılında Rusya, Odesa yoluyla İstanbul'a 600.000 çuval ve Tuna Eyaletleri'ne 320.000 çuval un göndermiştir. İstanbul'dan genellikle un ihraç edilmemiştir. 1871 yılında Kandiye ve Kızıldeniz eyaletlerine, oradaki kötü hasat nedeniyle 700.000 çuval gönderilmiş olduğu bilinmektedir.⁵¹ Öte yandan, halkın kullanımı, ordunun ve donanmanın ihtiyacı için Edirne'den trenle tahıl getirilmiş, bunun yanı sıra İstanbul'a yaklaşık olarak 2.640.000 çuval un ve yerel değirmenlere yaklaşık 3.640.000 kile tahıl ithalatı yapılmıştır.⁵²

Alkollü İçecekler: Hemen hemen tüm alkollü içkiler Rusya ve Avusturya'dan ithal edilmiştir. ABD ise 50.000 dolar değerinde, 1.200 varillik ihracat gerçekleştirmiştir. Şarap, esas olarak Yunanistan ve Fransa'dan satın alınmıştır. Yunanistan'dan 1.247.000 dolar, Fransa'dan 946.000 dolar değerinde şarap ithal edilmiştir. Ancak Fransız şarapları kalite olarak Yunan şaraplarından daha üstün tutulmuştur. Macar şarabı İstanbul'da çok rağbet görmüş, ancak üretildiği yerde çok ucuz olmasına rağmen, İstanbul'da nispeten pahalıdır veya nakliye maliyeti hesaba katıldığı için pahalıya satılmıştır. Türkiye'nin üzümleri emsalsiz görülmektedir. Bu dönemde Türkiye'de bira tüketimi hızla ilerlemiştir. 1 Ocak-30 Eylül 1870'te sadece 10.525 varil ve 266.600 dolar değerinde bira ithalatı yapılmıştır. Bunun

⁴⁷National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 30 Sept. 1873-16 December 1873, No: 209.

⁴⁸National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 24 November 1875, No: 323.

⁴⁹National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 30 September, 1873-16 December 1873, No: 209.

⁵⁰National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 24 November 1875, No: 323.

⁵¹National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 30 Sept. 1873-16 December 1873, No: 209.

⁵²National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 7 July 1881, No: 151.

neredeysi tamamı Trieste üzerinden Avusturya'dan, özellikle Bohemya'daki Pilsen'den ithal etmiştir.⁵³ İthal edilen 94.200 dolar değerinde biranın 78.000 dolarlık kısmı Viyana'dan gelmiştir. Odesa'dan bira getirmek için bir girişimde bulunulmuş fakat kalite olarak Viyana birasının kalitesiyle kıyaslanacak kadar iyi bulunmamıştır.⁵⁴

Diğer ürünler: Kahve ithal edilen ürünler arasındadır. 1872 yılında 3.526.000 dolar değerinde kahve ithal edilmiştir. Kereste ise ağırlıklı olarak Avusturya ve Rusya'dan ithal edilmektedir, ancak bunun miktarını tespit etmek çok zordur. Avusturya'dan yaklaşık olarak 646.000 dolar ve Rusya'dan 851.400 dolar değerinde kereste ithal edilmiştir. Bir diğer önemli ithal maddesini de ayakkabılar oluşturur. 1873 yılında 2.085.000 dolar değerinde ayakkabı ithal edilmiştir. Ayakkabı ithalatı genelde Fransa'dan gerçekleştirilmiştir. İstanbul'da çok iyi ayakkabıcılar olmasına rağmen burada yapılan ayakkabıların arzı talebe denk değildir. İngiliz mamullerine göre çok daha az dayanıklı olsa da genellikle Fransa bot ve ayakkabıları tercih edilmiştir. Deri de ithal edilen ürünlerdendir. İstanbul'a Anadolu ve Rumeli'den önemli miktarda deri getirilmektedir. Fransa ve Belçika'dan 4.408.625 dolar değerinde askeri malzeme ithalatı yapılmıştır. Bu kalemde Fransız ürünleri genellikle diğerlerine tercih edilmiştir. Ancak İngiltere ürünleri daha üstün kalitede görülmüştür. Kılıçlar, bıçaklar ve oraklar esas olarak Avusturya ve İngiltere tarafından tedarik edilmiş; bunlardan 455.800 dolar değerinde ithalat yapılmıştır. Fransa'dan da önemli miktarda saat ithal edilmiştir. Saatler ağırlıklı olarak Cenevre ve Fransa'dan getirilmiş; yapılan ithalatın değerinin 1.411.354,60 doları bulduğu tahmin edilmiştir. Değeri tespit edilememekle beraber Fransa'dan mücevher ithalatı da yoğun olarak yapılmıştır. Türkiye'de kimya tesislerinin olmaması ya da yetersiz olması nedeniyle İngiltere, Fransa, Avusturya ve İtalya'dan ilaç ithal edilmiştir. İthal edilen ilaç ve mineralli sularının değeri ise 232.200 dolar olarak tahmin edilmiştir.⁵⁵1873 yılında Türkiye'ye Fransa ve İngiltere'den 645.000 dolar değerinde kâğıt ithal edilmiştir.⁵⁶ Avusturya'dan 547.250 dolar değerinde, Avrupa'dan ise sadece 127.700 dolarlık kâğıt satın alınmıştır. 1873 yılında Fransa'dan 1.075.000 dolar değerinde tuhafiyeye ürünü ithal edilmiştir. Ağırlıklı olarak Avusturya ve Rusya'dan olmak üzere 64.500 dolar değerinde, 300.000 okka pamuk ipliği satın alınmıştır. Diğer bir ithal maddesi olan mumun 278.400 okkası Belçika'dan ve 180.480 okkası Fransa'dan, 80.450 okkası da İngiltere, Almanya ve Avusturya'dan satın alınmıştır. Mum ithalatında Belçika'nın tercih edilmesinin nedeni bu ürünü üreten Belçikalı imalatçıların, Türk halkının beğenisine göre dış görünüşe önem vermeleridir. Ağırlıklı olarak gemilerde kullanılan boyalar İngiltere, Hollanda, Fransa, İtalya ve Belçika'dan az miktarlarda ithal edilmiştir. Zaten bu ürünün bu yıllarda İstanbul'da fazlaca üretimi yapılmaktadır. Toplam değeri 345.500 doları bulan cam, başta Steiermark ve Bohemya olmak üzere Avusturya'dan ithal edilmiştir. Bu ticaret eskiden neredeyse Bohemyalı imalatçıların tekelindeydi. Ancak bu dönemde, İngiliz üreticilerin ciddi bir rekabeti söz konusudur. 1874 yılında Bohemya'dan 109.000, Fransa'dan 30.000, Belçika'dan 35.500, İngiltere'den 56.700 dolar değerinde cam ithal edilmiştir. Kibrit başta Avusturya olmak üzere İngiltere, Fransa ve Belçika'dan az miktarlarda satın alınmış, yapılan ithalatın değeri yaklaşık 430.000 doları bulmuştur. Tuğla bu dönemde Türkiye'de üretilmektedir ama yine de 1873 yılında İngiltere, Fransa ve Belçika'dan 127.000 dolar değerinde ithalat yapılmıştır. 1870'teki büyük yangından

⁵³National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 30 Sept. 1873-16 December 1873, No: 209.

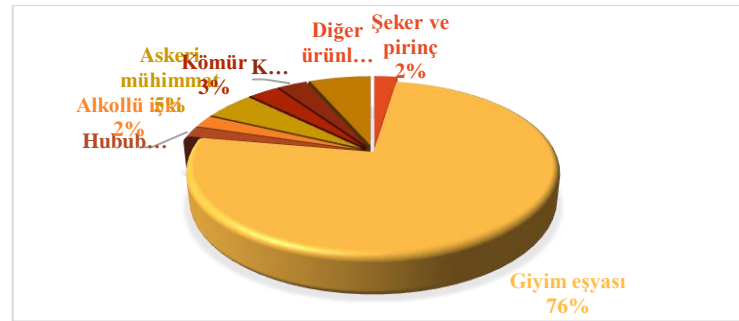
⁵⁴National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 24 November 1875, No: 323.

⁵⁵Raporlarda bu yıllarda, İstanbul büyüklüğünde bir şehir için, ilaç tüketiminin az olduğu değerlendirilmektedir. Bu dönemde Türkler ilaçtan oldukça az yararlanmaktadır, bu durum da hemen hemen tüm hastalıkları Allah'ın iradesine bağlamaları şeklinde açıklanmıştır.

⁵⁶National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 30 Sept. 1873-16 December 1873, No: 209.

sonra İstanbul'da tuğladan veya tuğla ile doldurulmuş demir kirişli taştan evler inşa etmek çok yaygın hale gelmiştir. İstanbul'da bir ürünün kalitesinden ziyade ucuz olmasına önem verilmiştir. Belçika yapımı demir, İngiliz demirine tercih edilmiştir. Rumeli ve İzmit Demiryolları'nın rayları Belçika'dan temin edilmiş ve bu hattaki lokomotiflerin çoğu Belçika'dan ithal edilmiştir. Kömür ithal edilen bir diğer üründür. İngiltere'den yapılan 250.000 tonluk ithalatın değeri 2.115.600 doları bulmuştur. Bunun yarısından fazlası Avusturya, Rus ve Fransız vapurları tarafından tüketilmiştir. Rusya'dan yapılan kömür ithalatı ise 1.444.800 dolar değerinde, 800.000.000 okka olarak gerçekleşmiştir.⁵⁷ Petrol ithal edilen metalar arasındadır. 1874 yılının ilk yarısı boyunca ABD'den ithal edilen petrolün değeri, bir önceki yıl ithal edilen miktarın üçte birinden biraz daha azdır. Aynı dönem için ABD'den toplam 1.563.185 dolar tutarında silah, revolver, fişek ve mermi ithalatı yapılmıştır.⁵⁸ Avusturya'dan 30.000'den fazla öküz ve inek ithal edilmiştir. Bu dönemde İstanbul'da tüketilen ortalama 600.000 koyundan 200.000'i ithal edilmiştir.⁵⁹

Yukarıdaki veriler göz önüne alınarak, 1872-1874 yılları arasında İstanbul'un başlıca ithalat ürünlerini yüzdelik olarak gösteren aşağıdaki grafik oluşturulmuştur:

Grafik 2: İstanbul Limanı'nın başlıca ithalat ürünleri (1872-1874).

Yukarıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere 1872, 1873 ve 1874 yıllarında en çok ithalatı yapılan ürün giyim eşyasıdır.

Büyük Napolyon'un "Dünya'nın İmparatorluğu" olarak nitelendirdiği, ticari açıdan emsalsiz, hatta rakipsiz olan İstanbul her yıl artan bir ticaret potansiyeline haizdir. İstanbul konumundan dolayı Avrupa ve Asya ticaretine hükmetme yetkisine sahiptir. Ancak bu dönemde geçilen yollarda rıhtım ve ambarların olmaması, ulaşım araçlarının ve yolların yetersiz olması, mevcut yolların ise bakımsız kalması, ağır yüklerin neredeyse tamamının "hamal" denilen kişilerin sırtında taşınması ve "muhteşem mesafeler" İstanbul'un ticari hayatında büyük engel teşkil etmiştir.⁶⁰

Sonuç

Amerika Birleşik Devletleri ve diğer devletler, 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti'ni hem kendi endüstriyel gelişmelerine katkı sağlayan hammadde tedarikçisi hem de hemen hemen her türlü mamul ürünü kolaylıkla satabilecekleri geniş bir pazar olarak görmüşlerdir. Bu nedenle Osmanlı Devleti ile ticaret anlaşmaları yaparak önemli ticari imtiyazlar elde etmişlerdir. Aynı zamanda İstanbul, İzmir, Selanik, İskenderiye, Samsun gibi önemli ticaret bölgelerinde konsolosluklar açmışlardır. Bu konsolosluklar diplomatik görevlerinin yanı sıra

⁵⁷National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 30 Sept. 1873-16 December 1873, No: 209.

⁵⁸National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 24 November 1875, No: 323.

⁵⁹National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 30 Sept. 1873-16 December 1873, No: 209.

⁶⁰National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 30 Sept. 1873-16 December 1873, No: 209.

adeta bir ticaret evi gibi çalışmış, kendi bölgelerinin ticari potansiyeline dair önemli bilgiler vererek, bölgedeki ticaret yapan tüccarlarını yönlendirmişlerdir.

İstanbul coğrafi konumundan dolayı hem yakın hem de uzak mesafeli ticaret yolları üzerinde bulunmasının avantajını kullanarak hemen hemen her dönem önemli ithalat ve ihracat merkezlerinden birisi olmuştur. Bölgenin ihtiyaç fazlası ürünleri İstanbul'a sevk edilerek, buralarda iç ve dış pazarlara satılmıştır. İstanbul Limanı Karadeniz, Balkan devletleri ve Rusya'ya açılan bir kapı niteliğinde olduğundan ticari hayattaki canlılığını da daima korumuştur. Ayrıca başkent İstanbul'un nüfusunun kalabalık olması ve ihtiyaçların da nüfusa paralel olarak artması İstanbul'un ithalat hacmini arttırmıştır.

Genel olarak bakılacak olursa, incelenen yıllarda İstanbul'un ithalatının ihracatından fazla olduğu anlaşılmaktadır. Farklı devletlerle yapılan ticaret anlaşmaları özellikle yabancı devlet tüccarlarına birtakım ayrıcalıklar sağlamış ve böylece İstanbul'un ticaret hacmi yıldan yıla artış göstermiştir. Konsolosların hazırlamış oldukları raporlardan da anlaşıldığı üzere ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik durum, hükümet idaresindeki sık sık yapılan değişikliklerden kaynaklanan istikrarsız politikalar, imalathânelerin küçük ölçekte kalması, hayvan ve insanlarda görülen salgın hastalıklar, tarımda mahsulün az olması, dış piyasalardaki olumsuzluklar, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı gibi büyük savaşların yaşanması ise İstanbul ticaretini olumsuz etkileyen başlıca faktörlerdir.

19. yüzyıl sonlarında İstanbul'da ticari hayatta en çok aktif olan devletlerden birisinin İngiltere olduğu anlaşılmaktadır. Fransa, Rusya, ABD, Yunanistan, Almanya, Belçika, Hollanda ve İran İstanbul'un ticaret yaptığı diğer devletlerdir. 1899 yılında, İngiltere'nin tüm engellemelerine rağmen, İstanbul ile New York arasında direk bir ticaret hattı kurulmuştur. Bu hat sayesinde taşıma maliyeti düşürülmüş ve İstanbul ile ABD arasındaki ticarete artış meydana gelmiştir.

Konsolosluk raporlarında İstanbul'un ihraç ettiği başlıca ürünler tütün, pamuk, ipek, afyon, yün, gül yağı ve ipektir. İstanbul'a ithal edilen başlıca ürünler ise petrol, alkollü içecekler, tüfek, kahve, şeker, pirinç, hububat, pamuklu mamuller, kömür ve ilaçtır. Görüldüğü üzere bu dönemde de Osmanlı Devleti mamul madde ithal edip, ham madde ihraç eden devlet konumundadır.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 1 May 1899, No: 60.

National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 3 April 1888, No: 88.

National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 27 November 1877, No: 94.

National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 20 December 1869, No: 100.

National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 7 July 1881, No: 151.

National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 30 Sept. 1873-16 December 1873, No: 209.

National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 22 September 1874, No: 256.

National Archive (United States), Consulate General of The US. Constantinople, 24 November 1875, No: 323.

2. Araştırma, İnceleme ve Telif Eserler

- Armaoğlu, Fahir. *Belgelerle Türk Amerikan Münasebetleri*. Ankara: TTK Basımevi, 1991.
- Çolak, Filiz. "İzmir Limanı Ticaretinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Yeri ve Önemi," 38. ICANAS *Bildiri Metinleri Kitabı*, 531-547. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 2011.
- Erhan, Çağrı. "1830 Osmanlı-Amerikan Anlaşması'nın Gizli Maddesi ve Sonuçları." *Bellekten* 62, no. 234 (1998): 457-466.
- Erhan, Çağrı. *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*. Ankara: İmge Kitabevi, 2001.
- Erol, Mine. "Amerika'nın Tunus ile Olan İlişkileri (1796-1815)." *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi* 30, no. 1-2 (1982): 129-155.
- Erol, Mine. "Amerika'nın Cezayir ile Olan İlişkileri (1785-1816)." *Tarih Dergisi*, no. 32 (1979): 689-730.
- Erol, Mine. "Amerikan- Trablusgarp İlişkileri." *Tarih Araştırmaları Dergisi* 13, no. 24 (1980): 129-155.
- Erol, Mine. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Birleşik Devletleri'yle Yaptığı Ticaret Anlaşmaları*. (Konya: S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, basım tarihi yok).
- Fendoğlu, Hasan Tahsin. "Osmanlı-ABD Ticari İlişkileri," *Türkler Ansiklopedisi* Cilt 14. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 270-282.
- Genç, Mehmet. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2000.
- Girgin, Kemal. *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilat ve Protokol)*. Ankara: TTK, 1994.
- Güher, Ebru. "Başlangıcından Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Türk-Amerikan İlişkileri." Doktora tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Güran, Tevfik. *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1998.
- Güran, Tevfik. *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Kara, Âdem. "Osmanlı Devleti- ABD Ticari İlişkileri." *Akademik İncelemeler Dergisi* 1, no. 2 (2014): 35-49.
- Kaya, Gülşah. "Osmanlı Devleti-Amerika Birleşik Devletleri Ticari İlişkileri (Zirai Ürünler 1850-1917)." Doktora tezi, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.
- Kınlı, Onur. "XIX. Yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'nin İzmir'deki Konsolosluk Faaliyetleri." Doktora tezi, Ege Üniversitesi, 2009.
- Kurat, Akdes Nimet. "Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Münasebetlere Ait Arşiv Vesikaları," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 5, no. 8 (1967): 282-372.
- Kütükoğlu, Mübahat S. "Osmanlı İktisad Tarihi Bakımından Konsolosluk Raporlarının Ehemmiyet ve Kıymeti," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, no. 11-12 (1983): 151-166.
- Okur, Mehmet ve Hazel Kul. "Amerikan Konsolosluk Raporlarına Göre XX. Yüzyıl Başlarında Trabzon'un Ticari Durumu ve ABD'nin Ticaret Odası Açma Girişimleri." *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, no. 19 (2015): 119-137.
- Özkaya Sofu, Sevda ve Gülşah Kaya. "Amerikan Konsolosluk Raporlarına Göre İstanbul ve İzmir'de Salgın Hastalıklar (Kolera, Veba) ve Türk-Amerikan Ticaretine Olan Etkileri." *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 25, no. 1 (2023): 164-181.
- Şafak, Nurdan. *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*. İstanbul: OSAV Yayınları, 2003.

Summary

Due to its geographical location, Istanbul has maintained its position as one of the import and export centers in almost every period. Moreover, due to this location, it had the potential to dominate Asian and European trade. This is a distribution point for the Balkan States and Southern Russia. Since there has always been a dense population in Istanbul and its surroundings, states such as the USA wanted to market the products needed by the region here, and therefore they always tried to keep their commercial relations with Istanbul alive and dynamic.

Especially after 1890, US consulates worked just like a business house, determining what their region needed or did not need and sending them to the US Department of State in the form of reports and telegrams. The task of increasing US exports to the Ottoman Empire was given to US consuls, and for this purpose, they were asked to prepare monthly and annual reports, as well as weekly and even daily reports. The main source of this study is the reports prepared by the American Consul General in Istanbul. The aim of the study is to provide first-hand information about Istanbul's imports and exports in the late 19th century by using these reports.

When the reports were examined, it was observed that 17 state-owned ships entered and left the Port of Istanbul in the late 1860s. The states trading in the Port of Istanbul during this period were the USA, Austria, Belgium, England, Denmark, Germany, France, Greece, Italy, Northern Germany, Norway, Russia, Wallachia, Samos, Serbia and Sweden. The total trade volume of Istanbul Port in 1868 was 9,922,567 tons. Istanbul Port also has an important place in domestic trade. On the one hand, Istanbul absorbed the economic power of a large part of the Empire, and on the other hand, it nourished these regions economically. In 1868, 8,576 Turkish ships with a tonnage of 1,022.02 entered and exited the Port of Istanbul.

At the end of the 19th century, England was one of the leading states trading in Istanbul. Before the 1877-78 Ottoman-Russian War, the Ottoman Empire exported a lot of rifles and oil from the USA. Other products imported by Istanbul during this period were alcoholic beverages, coffee, sugar, cotton products, sugar and rice, clothing and grain. The main products exported from the Port of Istanbul are tobacco, cotton, silk, opium, wool, leather, rose oil, raisins and gum. Most of these products are produced in Anatolia and Rumelia and sent to Istanbul to be exported abroad. Because at that time, Istanbul was not exactly a production city, but rather a trade center.

Tobacco exports were mostly made to the USA, Russia, France, England, Austria, Germany and Italy. During this period, no tobacco other than Turkish tobacco was consumed in Russia. Cotton was mostly sent to Russia and Austria. Wool was generally exported to Trieste and Italy, opium was exported mostly to Germany, Austria, France, Italy, England and the USA, and rose oil was mostly exported to England, France, Germany, Austria, Italy and the USA. Silk was sent to France and England.

If we look at Istanbul's imports in this period; sugar generally came from Egypt, England, Austria, Belgium and France, rice (rice was not produced in the Ottoman Empire in this period, but "pilav" was an important Turkish food) from Italy, Egypt and India, clothing products from France, Switzerland, Austria ("fes" and uniform Turkish headscarf) were imported from Germany and Lyon, cotton products were imported from England, grains were imported from Russia and Romania, alcoholic beverages were imported from Russia, Austria and the USA, and coffee was mostly imported from Austria and Russia.

The stagnation in trade that started in the 1870s made itself felt especially in Istanbul's exports in the following years. According to the American consulate report, the main reasons for this are the frequent changes in government administration and the resulting unstable policies, the existence of small factories, epidemic diseases seen in humans and animals in Anatolia, and the low productivity of agricultural products due to climatic conditions and the lack of use of agricultural technology. This situation had a negative impact on the country's trade and therefore on Istanbul's trade. The tightness of the money markets in Vienna and London also had a negative impact on Istanbul trade during this period.

In addition, Istanbul has no docks and warehouses on the trade routes, insufficient means of transportation and roads, poor maintenance of those that exist, almost all of the heavy loads being carried on the backs of people called "hamal" (it is both a waste of time and a financial burden), and the great distances between trade centers were seen as obstacles to the development of the commercial life of Istanbul.

In 1899, despite all the obstacles of England, the establishment of a direct trade line between Istanbul and New York had a positive impact on the commercial relations between the Ottoman Empire and the USA. Thanks to this line, transportation costs and time spent on the road were reduced, thus increasing trade between the Ottoman Empire and the USA.

If we look at the trade of Istanbul in general, the Ottoman Empire and therefore the capital Istanbul were in the position of exporting raw materials and importing finished goods in this period.

EKLER

Ek 1: İstanbul Limanı'nın Planı (1874). (National Archive, Consulate General of The US. Constantinople, 22 September 1874, No: 256).

